

1-TOM, 12-SON

Yo'l transport hodisalarini tergov qilishda tergov harakatlari samaradorligini oshirishning nazariy-amaliy yechimlari

Kabulov Kozimjon Turg'un o'g'li
Toshkent davlat yuridik universiteti

“Jinoyat qonunchiligini qo'llash nazariyasi va amaliyoti” soha mutaxassisligi
magistri

Kabulov Kozimjon

kabulovkt@gmail.com

Toshkent davlat yuridik universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada yo'l-transport hodisalari sodir etilgandan keyin tergovchi tomonidan qanday harakatlar amalga oshirilishi, bu harakatlar natijasida tergovchining jinoyatni to'la, har tomonlama va xolisona olib borishiga zamin yaratishi, dastlabki tergov harakatlari barcha holatlarda ko'rib chiqilayotgan ishlar bo'yicha nimalarga ahamiyat berilishi zarurligi haqida afroflicha so'z borib tahlil qilindi.

Kalit so'zlar. Yo'l-transport hodisalarining kriminalistik tavsifi. Tergovni olib borish yo'nalishini aniqlash. Dastlabki tergov harakatlari va tezkor qidiruv chora-tadbirlari. Yo'l-transport hodisalari bo'yicha keyingi tergov harakatlarini o'tkazish. Yo'l-transport sohasidagi jinoyatlar tergov qilish metodologiyasi.

Kirish. Yo'l harakati xavfsizligi qoidalarini jinoiy tarzda buzganlikni tergov qilishning yo'nalishlarini belgilash- tergovchining dastlabki vaziflarini aniqlashi va ularni hal etishning yo'llarini tanlab olishini anglatadi. Bunday vazifa negizida tergovchi olib borayotgan tergov ishlarining dastlabki bosqichida yuzaga kelayotgan vaziyatlarning tahlili yotadi. Ushbu bosqichda tergov vaziyatlarining o'ziga xos xususiyatlari, asosan, avariya yuz berishi bilanoq yo'l xavfsizligi qoidalarini buzgan shaxslar va hodisa boshqa ishtirokchilarining xulq-atvori qanday bo'lganligiga, hodisaning shohidlari bor-yo'qligiga, moddiy holatning qay ahvoldaligiga, tergovchi hodisa yuz bergan joyga etib kelganida izlar saqlangan-saqlanmaganligiga va boshqa holatlarga bog'liq bo'ladi. Haydovchi, transport vositasi va yo'l yuqorida ko'rib

1-TOM, 12-SON

chiqilgan barcha holatlar hamda ular tufayli yuzaga keladigan turli vaziyatlarga bog`liq, chunonchi: 1) piyodalar, velosipedchilar, motosiklchilar va boshqa harakatlanuvchi ob`ektlar bir-birini urib yuborishi; 2) harakat qilmaydigan ob`ektlarni (yoritgich, telegraf ustunlari va boshqa ustunlarni, yo`l bo`yidagi inshootlarni, to`xtab turgan transport vositalari va boshqa shu kabilarni) urib yuborish yoki ular bilan to`qnashish; 3) harakatdagi transport vositalari bilan to`qnashish; 4) keskin to`xtatilishi yoki yo`ldagi to`siqlarga urilishi tufayli yoxud boshqa sabablarga ko`ra turg`unlikni yo`qotishi natijasida transport vositasining ag`darilishi; 5) harakatdagi transport vositasidan yo`lovchilarning ag`anab tushushi; 6) transport vositasining ag`darilishi (masalan, ko`prikdan); 7) transportda (elektr simlarida transport vositalarining to`qnashishi natijasida yoqilg`i uzatish tizimida yuzaga keladigan nosozliklar, yoqilg`ining portlashi va boshqa sabablarga ko`ra) kelib chiqadigan yong`indan iborat bo`lishi mumkin. Sanab o`tilgan faktorlar ob`ektiv va sub`ektiv sabablar bilan bog`liq bo`lgan turli rivojlanishiga sabab bo`ladi. Vaziyatning qulay yoki noqulay deb e`tirof etilishi ish olib borilayotgan paytda tergov qilinayotgan voqeaning holatlari to`g`risida axborot olish imkoniyatiga bog`liq.

Ushbu toifadagi ishlarda dastlabki tergov harakatlari avtohalokatning o`ziga xos xususiyati bilan belgilanadi (urish, ag`darish va hokazo) va transport vositasi yoki uning haydovchisi voqea joyidan g`oyib bo`lganmi yoki yo`qmi.

Shunday qilib, tergovga qadar bo`lgan harakatlarning dolzarbligi ularni amalga oshirish vaqti va jinoyatning asl mohiyati bilan belgilanadi.

Dastlabki tergov harakatlarining chegaralari ma`lum bir toifadagi ishlarni tergov qilishning o`ziga xos xususiyatlari va tergovni rejalashtirishdan qat`i nazar, ish bo`yicha tergov boshida tergovchi oldida turgan aniq vazifalar bilan belgilanadi.

Tezkor dastlabki tergov harakatlari barcha holatlarda ko`rib chiqilayotgan ishlar quyidagilardan iborat bo`lishi kerak:

1-TOM, 12-SON

- voqea joyini va mavjud izlar va ashyoviy dalillarni, shuningdek transport vositasining o`zini va jabrlanuvchilarning (haydovchining) jasadlarini, (agar qurbonlar bo`lsa) tekshirishda;
- voqea guvohlarini so`roq qilishda (agar ular baxtsiz hodisa, to`qnashuv va boshqa baxtsiz hodisalar sodir bo`lgan joyda bo`lsa), shuningdek omon qolgan jabrlanuvchilar va haydovchini so`roq qilish;
- qidiruvdagi avtomobil yoki uning haydovchisi, (agar u voqea joyidan qochib ketgan bo`lsa) jabrlanuvchilar va haydovchini tekshirish.
- tan jarohati va mastlik holatining og`irligi;
- sud-tibbiy ekspertizasi va avtohalokat sodir bo`lgan joyni ko`zdan kechirish paytida topilgan shaxslarning jasadlarini tekshirish¹

Yo`l-transport sohasidagi jinoyatlari bo`yicha ishlarni tergov qilish metodologiyasida tergovning uchta alohida holati ko`rib chiqiladi.

Haydovchi, transport vositasi va jabrlanuvchi yoki biron sababga ko`ra ular voqea joyida bo`lmasa (masalan, tibbiy muassasaga etkazib berish munosabati bilan), ular haqida ishonchli ma`lumotlar mavjudligi.

Bu holat eng keng tarqalgan va asosan transport vositalarining to`qnashuvida yuzaga keladi. Bu sizga baxtsiz hodisa holatlari to`g`risida uning ishtirokchilaridan, voqea joyini va transport vositasini tekshirishdan keng ma`lumot olish imkonini beradi. Mavjud ma`lumotlarning tabiati asosan vaziyatni hal qilish bo`yicha tergov harakatlarining turi va ketma-ketligini belgilaydi:

- voqea joyini tekshirish, jabrlanuvchining guvohlarini so`roq qilish, haydovchi va jabrlanuvchini tekshirish, sud-tibbiy ekspertizani tayinlash.

To`qnashuv joyini tekshirgandan so`ng darhol quyidagi harakatlarni bajarish tavsiya etiladi:

¹ Жулев В.И., Краенский Е.А., Гирько С.И. *Расследование дорожно-транспортных преступлений.* - М., 1991

1-TOM, 12-SON

- ✓ guvoh-guvohlar va jabrlanuvchini, birinchi navbatda, haydovchi va transport vositasini o`rnatish uchun zarur bo`lgan ma`lumotlarni olish uchun so`roq qilish.
- ✓ sud ekspertizasini tayinlash kerak.
- ✓ Haydovchini so`roq qilish va transport vositasini tekshirgandan so`ng, ular (sodir bo`lgan voqealarning xususiyatlariga qarab) identifikatsiya qilish uchun taqdim etilishi kerak, (agar zarurat bo`lsa) guvohlar (jabrlanuvchi) va haydovchi o`rtasida yuzlashtirish kerak.

Tergovning dastlabki bosqichida, hodisa joyini ko`zdan kechirish shoshilinch tergov harakatidir. Chunki jinoyatlarni ochish va tergov qilishning butun muvaffaqiyati uning natijalariga bog`liqdir.

Yo`l-transport hodisasi joyini ko`zdan kechirishning asosiy vazifasi mohiyatiga ko`ra, boshqa jinoyat joylarini ko`zdan kechirish vazifasidan farq qilmaydi, biroq shu bilan birgalikda, yo`l-transport hodisasining xarakterining o`zidan va uning obyektlarining spetsifikligidan kelib chiqadigan o`ziga xos xususiyatlarga ega bo`ladi.

Ko`zdan kechirishning maqsadi izlar va boshqa ashyoviy dalillarni aniqlash, hodisaning vaziyatini aniqlash, ish bo`yicha ahamiyatga molik bo`lgan boshqa holatlarni aniqlash bo`lib hisoblanadi.

Ko`zdan kechirishning natijalari hodisaning sabablari to`g`risida bir qator versiyalarni ilgari surish imkonini beradi, keyinchalik ularni ishlab chiqish ish bo`yicha haqiqatning aniqlanishiga olib keladi.

Bayonnomada voqea sodir bo`lgan paytda yuzaga kelgan barcha aniqlangan holatlar va oqibatlar aks ettirilishi, bunday holda, birinchi navbatda, jabrlanuvchining va transport vositasining joylashishini aniqlash kerak. Shundan so`ng, voqea sodir bo`lgan joyini aniqlash zarur. Chunki u har doim ham jabrlanuvchining va transport vositasining joylashgan joyiga to`g`ri kelmaydi.

Ko`rsatilgan joylar quyidagilar bo`lishi kerak:

1-TOM, 12-SON

Ko`rsatilgan joylarlar ushbu ko`cha yoki yo`l elementlari (qatnov qismi, yo`l cheti, trotuar, kyuvet, maysazor, piyodalar o`tish joyi, chorraha chegaralari, jamoat transporti bekatlari, yo`l belgilari va boshqalar) bilan "bog`langan" bo`lishi kerak.

Barcha chiziqli o`lchamlar qadamlar bilan emas, balki lenta o`lchovi yoki katlanadigan metr bilan aniqlanishi kerak. Tegishli mo`ljalni tanlash muayyan vaziyatga bog`liq bo`ladi.

Agar voqea joyida uchib ketgan faralar oynalari bo`lsa va orqa ko`zgular, old va yon oynalar, yuklar va boshqa narsalar ularning joylashgan joylarini bayonnomada qayd etish kerak yo`lning chegaralarigacha bo`lgan masofani va ko`cha yoki yo`lning yuqoridagi boshqa elementlarini o`lchash orqali tekshirish zarur.

Keyin esa, transport vositasining harakatlanish izlarini tekshirish, ularning qatnov qismining chegaralariga nisbatan yo`nalishini va ularga masofani aniqlash kerak.

Tekshiruv paytida yo`lning har bir qismini tavsiflash juda muhimdir. Xususan, yo`l qoplamasining turi va holatini, nishab burchagi qiymatini aniqlash uzunlamasina (ko`tarilish yoki tushish) va ko`ndalang, burilish radiusi, yo`lning kengligi, yo`l cheti, kyuvet, yulka, piyodalar o`tish joylari, maysazor va ko`cha va yo`lning boshqa elementlari hisobga olish kerak. Bunday holda, iflos va yog`li joylar, chuqurchalar va nosimmetrikliklar mavjudligiga, qoplamaning bir xillik darajasiga e`tibor berish kerak².

Avtomobil piyodalarga urilganda voqea sodir bo`lishidan oldin ularning harakatlanish yo`lining yo`nalishi va uzunligi, yo`l bo`ylab, yo`l chetida, yo`lakda, maysazorda va hokazolarda alohida belgilanadi.

Piyodalar harakati yo`lida ko`rinishni cheklaydigan narsalar (tik turgan transport vositalari, kiosklar, reklama taxtalari va boshqalar) mavjud bo`lganda, ko`rinadigan zonada yoki maydonda bosib o`tgan masofa ko`rsatiladi.

² Шапкин А.А. Криминалистическая характеристика дорожно- транспортных преступлений // Социально-экономические явления и процессы. – №. 5 (051). – 2013.

1-TOM, 12-SON

To`qnashuv joyini va jabrlanuvchining transport vositasiga nisbatan joylashishini to`g`ri qayd etish, ya`ni to`qnashuv qachon sodir bo`lganligini aniqlash juda muhim.

Avtotransport vositalari to`qnashganda, voqea joyidan 200-100 metr oldin va undan keyin ularning harakatlanish yo`li va yo`nalishini o`rganish kerak. Harakat izlarini (siljish, tormozlash yoki lateral siljish) tushunish, ularning uzunligi va yo`lning chegarasiga nisbatan joylashish burchagini, shuningdek, oxirigacha bo`lgan masofani aniqlash muhimdir. Kerakli ma`lumotlarni alohida aks ettirish muhim. Ya`ni to`qnashuvdan oldin va keyin holatga nisbatan. To`qnashuv chorrahada sodir bo`lganda, yo`l harakati xavfsizligi xizmati hodimidan yo`lning qaysi biri asosiy yoki ularning tengligi to`g`risida ma`lumot olish kerak. Yon tomondan ag`darilganda quyidagilarni aniqlash kerak.

Yon tomondan ag`darilganda esa, quyidagilarni aniqlash kerak. Avtomobil izlari egri chiziqqa to`g`ri mos keladigan hollarda yo`l yoki ko`chaning burilish radiusi. Agar izlar to`g`ri mos kelmasa, unda ularning burilish radiusi to`g`ridan-to`g`ri aniqlanadi.

Baxtsiz hodisa kechqurun yoki tunda kam yorug`lik bilan sodir bo`lganda, transport vositasining kabinasidagi haydovchi o`rindig`idan ko`rinish aniqlash kerak. Buning uchun quyidagilarni bajarish kerak:

yaqin va uzoq nurli faralarda avtomobil kabinasidan ko`rinish;

avtomobil kabinasiga haydovchi o`rindig`iga o`tirib, faralarning qisqa va uzoq nurlarini yoqib, haydovchining boshi harakatlangan yoki harakatsiz holatda va to`g`ri yo`nalishda bir oz burilish bilan ko`rish va ko`rish masofalarini aniqlash.

Jinoyat holatlari to`g`risida muhim ma`lumot manbai yo`l-transport hodisasida ishtirok etgan guvohlar, jabrlanuvchilar, haydovchilarning ko`rsatmalari hisoblanadi. So`roq jarayonida tergovchi olishda mavjud bo`lgan dalillarni tekshirish va uni aniqlashtirish va chuqurlashtirish uchun yangi ma`lumotlarni olish uchun yo`l-transport

1-TOM, 12-SON

hodisasi tergov qilinayotgan voqea haqidagi g`oyalar so`roq qilinayotgan shaxsning xabardorligidan foydalanadi³.

Avtomobil yoki boshqa transport vositasi yo`naltirilgan va ushbu guvohlarni so`roq qilish orqali texnik holatni aniqlash mumkin bo`lgan avtomobil yo`nalishga chiqqanda, haydovchining harakatlanish yo`nalishi bo`yicha yo`lning xususiyatlari to`g`risida xabardorligi, parvozga chiqishdan oldin va yo`lda haydovchining holatini bilishi tekshirish kerak bo`lgan shaxslarni so`roq qilishda, baxtsiz hodisani tekshirishda quyidagilarga alohida e`tibor berish kerak:

- ❖ transport tashkilotining yoki mashinalarning texnik holati uchun javobgar bo`lgan korxonaning mansabdor shaxslari harakatlari;
- ❖ dispetcherlar sayohat hujjatlari;
- ❖ safar oldidan tibbiy yordam ko`rsatuvchi provayderlar haydovchilarni tekshirishi;

So`roq mavzusini tashkil etuvchi ko`plab holatlar turli hujjatlarda aks ettirilgan. Ularni o`rganish tergovchiga so`roq paytida ko`pchilikni olish mumkin bo`lgan shaxslar doirasini aniqlashga imkon beradi.

Yo`l-transport hodisalari bo`yicha keyingi tergov harakatlarini o`tkazish

Yo`l-transport hodisasini tekshirishda eksperiment tergov harakati bo`lib, u quyidagilarga imkon berib, mavjud ko`rsatkichlarni tekshirish yoki aniqlashtirish, shuningdek aniqlangan va baxtsiz hodisalarning moddiy izlarini o`rganadi.

Eksperiment muhim ahamiyatga ega, chunki u eksperimental ravishda dastlabki tergovning ko`plab savollariga javob berishga imkon beradi.

Masalan, u maqsad bilan amalga oshiriladi, haydovchining, guvohlarning, boshqa shaxslarning ko`plab baxtsiz hodisalar, xususan, ko`rib chiqish holatlari to`g`risidagi guvohlarining, holatlarning, ko`rsatmalarning ishonchliligini eksperimental tekshirish va

³ Якимов Р.С.Криминалистика. Уголовная тактика.-М., 1929. -163-6.

1-TOM, 12-SON

yo`l-transport hodisasi paytida yo`lning ushbu qismida paydo bo`lishi haqida bu vaqtda yo`l harakati holati haqida atroflicha ma`lumot beradi.

Xulosa qilib aytganda tergovchi tergov harakatlari davomida quyidagilarni aniqlashi zarur:

ko`rish holati qanday; so`roq qilingan shaxs; to`qnashuv paytida qanday ob-havo sharoiti bo`lgan (yomg`ir, tuman, qor yog`ishi, aniq ob-havo va boshqalar); haydovchi va guvohlarning fikri, kabinada kim bo`lgan, haydovchining belgilari, yo`lovchilarning soni va belgilari; kunning qaysi vaqtida to`qnashuv sodir bo`lgan, guvoh turini, modelini va raqamini esladimi; mashina harakatining tabiati qanday edi (to`g`ri chiziqli, egri chiziqli, yo`l o`qiga burchak ostida); haydovchi tormozlanganmi, agar shunday bo`lsa, tormozlash qaysi joyda boshlangan va qaysi joyda tugagan, guvoh tormozlashning boshlanishi va oxirini qanday belgilar bilan aniqlagan (tormoz chiroqlari yondimi, harakat sekinlashdimi, eshitiladimi tormozlarning g`ichirlashi); haydovchi biron bir signal (tovush, yorug`lik, burilish signallari) berganmi va ular qachon berilganmi; yuk qanday joylashtirilgan, qanday mahkamlangan, u ishlaganmi; to`qnashuvdan keyin transport vositasi qaysi yo`nalishda harakat qildi, u qaerda to`xtadi, u to`xtagandan keyin boshqa joyga (orqaga, oldinga) harakatlanadimi; avtomobilda va kelayotgan mashinalarda faralar bormi, qanday yorug`likda edi; yon chiroqlar yoqilganmi (pastki chiroqlar); yo`lda yoki uning yonida shovqin bormi; haydovchining ish joyidan ko`rinishi va ko`rinishini yomonlashtiradimi; jabrlanuvchi qaysi joydan va qaysi yo`nalishda qatnov qismi bo`ylab va undan oldin harakatlana boshlagan, u qanday kiyingan, qanday u tezlik bilan harakat qildi (qadam, tezlashtirilgan qadam, yugurish), u to`xtaganmi, to`xtagan bo`lsa, qancha vaqt joyida qoldi, to`xtashdan keyin qanday harakat qildi; jabrlanuvchi yaqinlashib kelayotgan transport tomon qarab turdimi; bor edi. Unga yaqinlashayotgan transportni ko`rishga to`squinlik qiladigan hech qanday to`siq bo`lmaganmi; jabrlanuvchining to`qnashuvi qaysi joyda sodir bo`lgan; jabrlanuvchi transport vositasining qaysi qismini urib

1-TOM, 12-SON

tushirgan; u qaerga yiqildi, transportda qayerga ko`chirilgan va transport to`xtatilganidan keyin qayerda bo`lgan; jabrlanuvchi boshqa joyga urilganidan keyin ko`chib o`tganmi; qanday izlar paydo bo`lgan; to`qnashuv joyi; transport vositasida qanday zarar ko`rgan kabi savollarga javob olish zarur bo`ladi. Ushbu holatlarning sifatli va o`z vaqtida amalga oshirilganligi jinoyatlarni ochishda tergovchiga katta ma`suliyat yuklashi barobarida, tergovning to`la, har tomonlama, xolisona bo`lishiga yo`l ochadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Kriminalistika. Darslik. //Mulliflar jamoasi – Toshkent: TDYU, 2018. – 533 b.
2. G'.A. Abdumajidov, A.Y.Norboev T.Aripov Kriminalistika. Darslik II-jild.TDYUI nashriyoti.2008.;
3. Шапкин А.А. Криминалистическая характеристика дорожно-транспортных преступлений // Социально-экономические явления и процессы.
4. В.Маматкулов, I.Astanovva boshq. – T.: O'zbekiston Respublikasi IV Akademiyasi,2015. – b 39
5. Белкин Р.С Криминалистика: Учебник для вуза М.,2001.С
6. Вечерский Д.А. Задачи и цели осмотра места дорожно-транспортного происшествия // Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы. – 2010. – № 1 (27).
7. Криминалистика: учебник / отв. ред. Н.П. Яблоков. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристь, 2005.

